mülkiye dergisi
Araştırma Makalesi

Gri Bölgede Demokratikleşme ve Hükümet Sistemleri: Demokratik Konsolidasyon ve Siyasal İstikrarın Rolü

Emre Taşkıran, Tarsus Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakultesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, ORCID: 0000-0002-9396-0259
E-posta: emretaskiran@tarsus.edu.tr

Özet

Kurumlar ve demokratikleşme ilişkisi karşılaştırmalı siyaset yazınında son dönemde kayda değer bir ilgi çekmektedir. Sistemi oluşturan kurumların ve bu kurumlar ile ilgili düzenlemelerin, siyasal çıktılara etki edeceği iddiasından ortaya çıkan '*Yeni Kurumsalcılık*' yaklaşımı ile birlikte bu ilgi yönünü, hükümet sistemlerine çevirmiştir. Pratik vakaları teorik kavramlaştırmalar üzerinden test eden ilgili yazının yabancı literatürde işlendiği kadar Türkçe yazında işlenmediği fark edilmektedir. Ağırlıklı olarak Latin Amerika, Güney ve Doğu Avrupa'daki somut vakalar üzerinden yapılan çalışmalarda, demokratikleşme ve demokratik gerileme süreçlerine odaklanılmaktadır. Bu doğrultuda '*Yeni Kurumsalcılık*' yaklaşımının etkisiyle, demokratikleşme süreçlerinde kurumların ve bu kurumların içinde yer aldığı sistem tasarımlarının rolü ele alınmıştır. Parlamenter sistem, başkanlık sistemi ve yarı-başkanlık sistemi olarak öne çıkan bu sistem tasarımlarının son dönemdeki demokratikleşme deneyimlerine nasıl etki ettiği sorusu ilgili literatürün beslendiği temel eksenlerden birisini oluşturmaktadır.

Başkanlık sistemi ve parlamenter sistemin karşılaştırılmasında toplumdaki ideolojik kutuplaşma, yürütme organının siyasal sistem içerisindeki aşırı baskınlığı, çok partili sistem ve diğer önemli bileşenler kullanılmaktadır. Kesitsel ve karşılaştırmalı analizler sayesinde hükümet sistemlerinin belirleyiciliği bu ön koşullar hesaba katılarak çalışılmıştır. Bu çalışmada ''Üçüncü Dalga Demokratikleşme'' süreci kapsamında Latin Amerika, Güney ve Doğu Avrupa ülkelerinin kurumlar sistemini, demokratikleşme ve siyasal istikrar parametreleri üzerinden ele alan çalışmalar karşılaştırmalı ve eleştirel olarak analiz edilmektedir. Temel kurumlar sistemi olarak öne çıkan hükümet sistemlerini ele alan bu yaklaşımlar, kuvvetlerin sert ve yumuşak ayrımına göre demokratikleşme ve siyasal istikrar parametrelerini bu ülkeler üzerinde ampirik olarak test etmişlerdir. Çalışma kapsamında, *''Yeni Kurumsalcılık''* paradigması üzerinden temellenen kurumlar ve demokratikleşme ilişkisi, parlamenter ve başkanlık sistemi kapsamında tartışılmaktadır. Literatürdeki niteliksel çoğunluğun, parlamenter sistemi daha demokratik ve istikrarlı bir sistem olarak tasarlama pratikleri de sorunsallaştırılarak, konuya farklı bir perspektif eklenmektedir. Siyasal istikrar ve demokratik konsolidasyon parametrelerinin bu sistemler özelindeki karşılaştırması yapılarak literatürdeki teorik tartışmaların genel bir

Makale Gönderim Tarihi: 09.06.2021, Makale Kabul Tarihi: 22.02.2022.

çerçevesi çizilmeye çalışılmaktadır. Sonuç itibariyle, siyasal rejimlerin oldukça hibrid bir hale büründüğü gri bölgeye yoğunlaşarak, benzer bir kategorinin hükümet sistemleri özelinde de çalışılabileceğine yönelik öneriler sunulmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Parlamenterizm, Başkanlık Sistemi, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi, Demokratikleşme, Demokratik Gerileme

Democratization and Government Systems in Gray Zone: The Role of Democratic Consolidation and Political Stability

Abstract

The relation between institutions and democratization has recently received remarkable attention in the comparative politics literature. This concern has turned its route towards government systems due to 'New Institutionalism' approach, which contends that arrangements regarding with the institutions which constitute the system affect the political outcomes. It is noticed that related literature in which theoretical conceptualizations were tested through the practical cases has not been studied in Turkish literature as much as those in the foreign context. It is focused on the democratization and democratic backsliding process in the studies through concrete cases in the Latin America, South and Eastern Europe. In this line, due to effect of *'New Institutionalism'* approach, the role of the system designs and its institutions were discussed in the democratization processes. The question of how these system designs including apparently; parliamentary system, presidential system and semi-presidential systems performed democratization experiences makes up the one of the main axis on which literature focused.

The ideological polarization in the society, excessive dominance of the executive office in the political system, multi-party structure and other important components have been used by comparing the presidential system with the parliamentary system. Taking these prerequisites into consideration, the effect of the government system has been figured out through cross-sectional and comparative analyses. Within the scope of the 'Third Wave Democratization', in this paper, the researches which handled institutional systems in Latin America, South and Eastern Europe through parameters such democratization and political stability are analyzed comparatively and critically. These approaches, which considered government systems as featured basic institutional set up, tested democratization and political stability under the soft and hard separation of powers across these countries. In the context of this paper, the relation between institutions and democratization is discussed through the

parliamentary and presidential system based on the *'New Institutionalism'* paradigm. A different perspective is contributed to the discussion, problematizing the argument which was asserted by the qualified majority in the literature as a parliamentary system more stable and democratic. A general framework of the debates in the literature is aimed to be drawn by matching the political stability and democratic consolidation through these systems. As a concluding remark, focusing on the 'gray zone' in which political regimes have appeared more hybrid, some proposals are recommended to account same category for the government systems for the further studies.

Keywords: Parliamentarism, Presidentialism, Presidential Government System, Democratization, Democratic Backsliding

Giriş

Demokratikleşme dalgalarının ele alınma düzeyi bakımından literatür, farklı tartışmalara sahne olmaktadır. Özellikle, Üçüncü Dalga Demokratikleşme sürecinde, Latin Amerika ve Doğu Avrupa'daki demokrasiye geçiş denemeleri ve bu denemelerin sancılı olma durumu, kurumsallaşmış demokrasi tanımlarının yeniden gözden geçirilmesine neden olmuştur. Demokrasiye geçiş denemelerinde bu ülkelerin, tekrar otokrasiye dönmeleri, askeri darbeler ile rejimin her defasında sekteye uğraması, seçim süreçlerinin demokratik olmayan yollardan işletilmesi gibi kesintilere maruz kalması, Batı tipi ya da Amerikan modeli demokratikleşme sürecinin geç dönem demokratikleşme deneyimlerine uyarlanma fikrini tartışmalı hale getirmiştir. Demokrasiye geçiş süreçlerinde yaşanan kesintiler ve başarısızlıkların nedenlerine yönelik tartışmalarda, seçim süreçlerinden, halkın refah düzeyi ile ilgili parametrelere, hükümet sistemlerinden, parti sistemlerine varıncaya kadar geniş bir analiz düzlemi ele alınmıştır. Tartışmaların ana odağında, demokrasinin klasikleşmiş kurumlarının işleyişindeki aksaklıkların etkisinin yanı sıra, giderek otoriterleşme ve kişiselleşme eğiliminde olan siyasi lider tipolojileri de önemli bir yer tutmuştur.

Demokratik olmayan yollardan demokratik sürece müdahale etme biçimlerinin sıklaşması, muhalif siyasal partilerin hâkim parti sistemi içerisinde giderek zayıf kalması ve siyasal polarizasyonun efektif bir boyuta ulaşması gibi güncel gelişmeler, Batı tipi kurumsal demokrasi modellemesinin bazı parametrelerinde yeni bir analizi gerekli kılmıştır. Bu bağlamda, hükümet sistemlerinin ve bu sistemlerdeki yasama ve yürütme arasındaki yetki paylaşımına dayanan kategorileştirmelerin, demokratikleşme ve siyasal istikrar değişkenlerine etkisini ele alan çalışmalar (Linz, 1990; Cheibub- Limongi, 2002; Stepan-Skach, 1993; Mainwaring, 1993; Reynolds, 2002), ile ekonomik gelişmişlik ve toplumsal refah düzeyinin demokratikleşme düzeyine etkisini ölçen kalkınmacı

yaklaşımlar (Lipset, 1959; Haggard-Kaufman, 1997; Kuran, 2004; Acemoğlu, 2003; Przeworski-Limongi, 1993) demokratikleşme ve demokratik gerileme süreçlerine farklı perspektifler kazandırmışlardır. Bu çalışma kapsamında ise anayasal kurumların yetki ve güç paylaşımı esasına göre bölümlenmesi sonucu ortaya çıkan hükümet sistemlerinin, demokratik konsolidasyon ve siyasal istikrarı sağlama kapasiteleri ''Yeni Kurumsalcılık'' *(New Institutionalism)* perspektifinden hareketle eleştirel olarak incelenmektedir.

Kuramsal Çerçeve

Demokratikleşme süreçlerine dair son dönem çalışmalardaki tartışmalar üzerinden, bu metin kapsamında kurumsalcı perspektifin ele alınması, kurumlar ve demokrasi arasında kurulan anlamlı korelasyonların bir sonucudur. Buna paralel olarak ''Yeni Kurumsalcılığın'' , ''siyasal demokrasinin sadece ekonomik değişkenlere bağlı değil, aynı zamanda siyasal kurumların tasarımına bağlı olduğu'' (March ve Olsen, 1994: 735; Stepan ve Skach, 1993: 2) iddiası da demokratikleşme süreçlerine verili siyasal sistem içerisindeki kurumların tasarımı üzerinden bakmayı gerekli kılmaktadır. Öyle ki demokratik kurumsallaşma tartışmasında başat örnek olarak sunulan Amerikan tarzına referansla, siyasal istikrar ve kurumsallaşmış demokrasi önerileri kapsamında, başkanlık sistemini benimseme eğiliminin kazandığı ivme, çalışmanın ilham kaynaklarından birisi olarak görülebilir. Nitekim son dönemde demokratikleşme deneyimlerinin giderek otoriterleşen bir sistem görüntüsü ortaya koyması, yürütme organının giderek kişiselleşen bir iktidar ereğine çevrilme istencinden kaynaklanmaktadır. Bu kapsamda siyasal istikrar ve demokratik konsolidasyon parametreleri üzerinden Amerikan tarzı başkanlık sistemine referans veren yeni başkanlık modellemelerinin, siyasal sistemin alt bileşenleri ile bağdaşmayan doğası sonucu otoriterleştiği gözlemlenmektedir. Bununla beraber *''Seçimli Otoriterlik''* rejimlerinde Levitsky ve Way'in (2012) izlenimleri dikkate alındığında Macaristan, Sırbistan, Makedonya, Slovakya ve Romanya'nın Soğuk Savaş sonrası demokratikleşme deneyimlerinin Avrupa bağlamında farklı sonuçlar doğurduğu sonucuna ulaşılmaktadır (Levitsky ve Way, 2012: 89).

Avrupa Birliği'nin medyatik araçlar, hükümet dışı organizasyonlar (NGO), uluslararası örgütler ve parti ağları aracılığıyla Doğu Avrupa ülkelerinin demokratikleşme sürecine doğrudan nüfuzu, Batı-tarzı demokrasinin AB özelinde bölgesel taşıyıcılığı için oldukça somut bir göstergedir. Bu durum devşirme demokrasi bağlamında, tarihsel ve sosyolojik temelden kopuk ve demokrasinin şeklen benimsetilmesi süreci ile AB bütünleşmesini genişletmek ve konsolide etmek dışında verimli bir sonuç doğurmamıştır. Nitekim bu durum, Komünizm sonrası demokratikleşme deneyimleri kapsamında, Macaristan

özelinde otoriterleşme süreçlerinin yaşanılması, Rusya'nın anayasal başkanlık modeline geçerek pratikte Süper Başkanlığı *''Super Presidentialism''* bir norm haline getirmesi gibi birkaç somut pratik üzerinden anlaşılabilmektedir. Öyle ki Rusya özelinde totaliter tarihsel geçmişin sosyal ve siyasal alan üzerindeki kökleşen nüfuzu Rus Anayasası'nın otoriter liderliğe müsait ilkelerinden çıkarılabilmektedir (Fish, 2005: 189). Anayasal meşruiyet zemini bu durumun şeklen benimsenmiş/benimsetilmiş demokratikleşme deneyiminin alt-kültür dinamiklerinden kopuk olması nedeniyle, Batı-tarzı demokratikleşme retoriğinin içeriğini sorunsallaştırmak adına süregiden akademik tartışmaların özel ve somut bir örneği olarak nitelendirilebilir. Diğer yandan metnin kapsamına temas etmesi nedeniyle 'Süper Başkanlık' tartışması, demokratikleşme veya demokratik gerileme süreçlerinin hükümet sistemleri ile olan irtibatına da anlam katmaktadır. Bu minvalde son dönem demokratikleşme dalgasının kapsamı, sebepleri ve olası sonuçları üzerinde şekillenen ve yoğunlaşan akademik tartışmalar için hükümet sistemlerinin demokratikleşme veya demokratik gerileme süreçlerine etkisinin, *'Yeni Kurumsalcılık'* literatürüne anlamlı bir katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Literatür Taraması

Yasama ve yürütme organı arasındaki yetki ve güç paylaşımına göre farklılık gösteren hükümet sistemlerinin içinde bulunduğu verili toplumsal düzenin sistemle olan adaptasyonu ve bu adaptasyon süreci içerisinde diğer kurumların ve süreçlerin ilgili hükümet sistemi ile olan ilişkisi, son dönemdeki geçiş rejimlerini anlamak açısından oldukça önemli kabul edilmektedir. Tam da bu noktada; yürütme erkinin yoğunlaştığı düzeyin niceliksel ve niteliksel alanı, parti sisteminin önerilen ve/ya uygulanan hükümet sistemine olan uygunluk düzeyi, yasama organının yürütme organı üzerinde denetimini mümkün hale getiren yasal/anayasal enstrümanların varlığı ve derecesi gibi faktörler; minimalist demokrasi tanımının temel ve klasik gereklilikleri olan adil rekabet, katılımcılık, iktidarın dolaşımı gibi temel ilkelerin verimliliği açısından son derece belirleyicidir. Öyle ki, hükümet sistemlerinin yasama ve yürütme erkleri arasındaki ilişkinin niteliğine bağlı olarak değişmesi sonucu ortaya çıkan başkanlık sistemi ve parlamenter sistem, bahsi geçen belirleyici parametrelerin farklı şekillerde uygulandığı yönetim modellerini ifade etmektedir. Dolayısıyla, belirlenmiş bir hükümet sisteminin demokrasinin temel bileşenlerine sahip çıkma, siyasal istikrarı işler kılma ve demokratik konsolidasyonu sağlamlaştırma derecesinin, karşıt hükümet sistemininkiler ile farklı olacağı sonucuna ulaşılmaktadır. Öte yandan ''sınırlanmamış başkanlık'' modellemesinde yatay hesap verebilirliğin *(horizontal accountability)* yokluğu, başkanın şahsında otonom hale gelen bir yönetme süreci yaratması nedeniyle demokratikleşme ile başkanlık sisteminin

‘‘aşılmaz ikilemini’’ daha da ciddi bir polemik haline getirmektedir. Bu durum, yürütmeye aday olan kişi üzerindeki oydaşma, seçimlere serbest katılım ve rekabet koşullarının eşitliği gibi temel demokratik gereklilikleri sağlamasına rağmen, toplumsal reaksiyondan kopuk olması nedeniyle demokratik yapının zeminini erozyona uğratmaktadır. Esasında bu durum demokrasinin tanımı üzerindeki son dönem akademik çalışmalar bağlamında düşünüldüğünde, herhangi bir siyasal sistemin minimalist perspektifteki temel gereklilikleri yerine getirmesini temel ölçüt kabul eden hâkim yaklaşımın bir sonucu olarak da değerlendirilmektedir. Öyle ki Schmitter ve Karl (1991), kamusal alan-özel alan dikotomisi bağlamında birinin diğerine göre daha fazla politize edilmesi, serbest rekabet olmasına rağmen sınırlı bir azınlığın dolaşımında olan bir iktidar pratiğinin yadsınamaz gerçekliği, birden fazla partinin rekabetine dayansa da, daha fazla kurumsallaşmış olanların iktidar mücadelesi içinde olması gibi somut gerçeklikler üzerinden demokrasinin ne olup ne olmadığı ile ilgilenmişlerdir (Schmitter ve Karl, 1991: 83). O halde; serbest ve katılımcı rekabete dayanmış bir seçim sürecinin varlığı, vatandaşların meşru şiddete veya cezaya bağlı olmaksızın düşüncelerini ifade etme hürriyetine sahip olmaları, bütün yetişkinlerin yönetime talip olmalarının anayasal hak olarak korunması, hükümet kararları üzerinde seçilmişlerin kontrol hakkına sahip olmaları şeklinde temellendirilen demokratik gerekliliklerin var olması pratikte; yatay hesap verebilirliğin olmadığı, yönetimin istikrarlı işlemediği, ekonomik göstergeler bakımından olumlu bir tablonun olmadığı durumlara rağmen ‘‘demokrasinin’’ varlığını ortadan kaldırmamaktadır (Schmitter ve Karl, 1991: 85).

Bahsi geçen ikiliklerin, en temelde demokratik gerçekliği kabul etmiş ama pratikteki çelişkili uygulamalar nedeniyle farklılaşan demokratikleşme deneyimlerine sahip olmuş geç dönem Latin Amerika, Güney ve Doğu Avrupa ülkelerinin farklı alt demokrasi türlerine sahip olması ile yakından irtibatı vardır. Latin Amerika özelinde Şili demokrasisinin demokratik olmayan bir müdahale biçimi ile kesintiye uğraması, totaliter bağlarından kopamayan Soğuk Savaş sonrası Doğu Avrupa ülkelerinde tek kişi iktidarının önlenemez istikrarını meşru kılan anayasal donanımların demokrasi kisvesi altında sürdürülebilirliği, bu ikiliklerin demokrasiyi ortadan kaldırmayan ama türevleştiren pratiklerine birer somut örnek olarak gösterilmektedir. Bu bakımdan son dönem demokratikleşme dalgası kapsamında somutlaşan deneyimler ile ilgili olarak akademik tartışmalarının demokrasinin klasik tanımını sorunsallaştırma pratiklerini *‘‘kapsayıcı alt-türleştirme’’* bağlamında değerlendirebilmekteyiz (Collier ve Levitsky, 1997: 431).

Son demokratikleşme deneyimlerini ele alma biçimleri bakımından literatürdeki

baskın pozisyonu ekonomik kalkınma ve demokratik sürdürülebilirlik ilişkisini ele alanlar oluşturmaktadır. Bu yaklaşım tarzı 1990 sonrası demokratikleşme sürecinde; hanehalkının sosyal refahı, ekonomik büyüme oranları, gelir düzeyi gibi ekonomik değişkenlerin, demokratikleşmenin sürdürülebilirliği üzerinde etkili olduklarını iddia etmektedir. Bununla beraber, elitler ve sosyal aktörlerin demokratikleşme veya demokratik gerileme ile olan irtibatı da benzer ağırlıkta tartışmalar olarak karşımıza çıkmaktadır. İktidar elitleri ile muhalif grupların iktidar yarışı içerisindeki karşılıklı etkileşiminin demokratik rejim üzerindeki yansımaları ve bunların dışında toplumsal aktörlerin rejimin gidişatı üzerindeki hoşnutsuzlukları, rejim geçişlerinin bazı sosyo-politik dinamikleri olarak değerlendirilebilmektedir. Bu noktada kilit aktörler olarak elitlerin ele alınması, en temelde elitlerin rejim değişikliklerini şekillendirebilme gücü üzerinden doğmaktadır (Bunce, 2000: 709). Elitlerin siyasal sürecin geçiş aşamalarındaki etki ve rolünün bazen sürdürebilirlik üzerinden bazen ise baltalayıcılık üzerinden gerçekleşmesi ise tartışmaların yoğunluğunu daha da arttırmaktadır. Bu bağlamda Kuzey Avrupa ülkelerindeki sosyal aktörlerin ve baskı gruplarının rejim tatminsizlikleri üzerinden yarattığı etkinin dikkate değer bir ilgiyi çekmesi, demokratikleşme ve demokratik gerileme durumlarının sosyo-politik ve siyasal arka-planlarını çözümleyebilmek açısından hayati önemde olduğu ileri sürülmektedir (Bunce, 2000: 710).

Analiz düzeyleri bakımından tartışmalarının farklılaşma zeminleri genellikle *''Üçüncü Dalga Demokratikleşme''* (1991) sürecini kapsamaktadır. Bu süre zarfında olağan-dışı bir sürat içerisinde otoriter rejimler yerine yeni demokrasilerin inşa edilmesi ve bunlardan çok azının demokratik kurumlar setine sahip olması geçiş rejimleri üzerindeki akademik ilgiyi arttırmıştır. Aslında bu hızlı değişimlerin birbirinden farklı sonuçlar doğurması ve bunlar arasında anlamlı bir korelasyonu imkânlı hale getirecek karşılaştırmalı analizin zayıflığı da, süreci anlamlandırma noktasında araştırmacıların açmaza düşmelerine neden olmaktadır. Bu durum, demokratikleşme evrelerinde her siyasal sistem ve kültürün farklı bir yol izlemesi ile açıklanmaktadır (Geddes, 1999: 117). Öyle ki Latin Amerika ile Komünizm sonrası Doğu Avrupa ülkelerinde, demokrasiye geçiş denemelerinde var olan farklılık ve demokratikleşme evresi sonunda, iki ayrı siyasal kültürün farklı sonuçlar doğurması gerçeği bu durumu net olarak doğrulamaktadır. O halde demokratikleşme çalışmalarının ülke karşılaştırmalarında net olarak gözlemlenen analiz düzeyindeki farklılaşmalar ''Üçüncü Dalga Demokratikleşme'' sürecinin sancılı ve karmaşık anatomisinden kaynaklanmaktadır. Bu karmaşıklık en net ifadesini ''Üçüncü Dalga Demokratikleşme'' sürecinin kavramsal mucidi Huntington'da (1991) bulmaktadır. Diğer demokratikleşme dalgalarından farklı olarak üçüncü demokratikleşme süreci kendi içinde karmaşık bir doğaya

sahip olmasının yanı sıra, geçiş denemelerinin farklı dinamiklerle sağlanması nedeniyle dikkat çekmektedir (Huntington, 1991: 13).

Son dönem demokratikleşme sürecini kavramsallaştırma girişimleri ile ilgili dikkat çeken bir diğer tartışma, bu süreci ele alırken klasik demokrasi tanımlarının ötesine geçilmesi ile ilgili yaygın tutumdur. Bu noktada Huntington daha da genel bir tartışmaya dikkat çekerek bir bütün olarak demokratikleşme dalgalarının analiz edilme ihtiyacının, demokrasiyi ele alma düzeyi ile ilgili normativite ve amprisizm dikotomisinden kaynaklandığını ifade etmektedir (Huntington, 1991: 83).
Demokrasinin merkezi değerlerini kuşatan ve klasik doğrudan katılımcı demokrasinin temellendiği Antikite'den beri devam eden tartışmalar yoğunluklu olarak demokrasinin olması gerekeni ile ilgilenen normatif perspektifin tartışmaları ile zenginleşmekteydi. Ancak 1950'li yıllar itibariyle demokrasinin temel kazanımlarının niteliğine bağlı kalarak, demokratik kurumların nasıl çalıştığına yönelik önermeler ve demokratikleşme sürecinde ekonomik faktörlerin etkisine yönelik kuramsal modeller, demokrasi çalışmalarında bir metodolojik dönüşüm yaratarak ampirizmin trendine ivme kazandırdı. Böylece demokrasinin merkezi değerlerinin toplumsal ve siyasal düzene olan yansımaları ile toplumsal ve siyasal dinamiklerin karşı refleksleri giderek nicel bir metodoloji içerisinde normatif geleneğin eridiği bir bilimsel evre yaratmaya başlamıştır. Bunun sonucunda demokrasi ve demokratikleşme, somut göstergeler üzerinden değerlendirilmiş, demokratik dalgalanmalar bu sayede çözümlenmiş veya anlamlandırılmıştır. Huntington'un genel değerlemesini takiben, son dönem demokrasi çalışmalarında da bir anlam karmaşası olduğunu iddia eden O'Donnell (1993), geçiş rejimindeki demokrasilerin, hibrid unsurları bir arada tutma eğilimini ileri sürerek *''Delegasyoncu Demokrasi''* kuramını ileri sürmüştür.

Son 20 yıllık süre zarfında Latin Amerika, Güney ve Doğu Avrupa ülkelerinde gerçekleşen demokratikleşme evrelerinin demokrasinin klasik tanımlamasının ötesinde bir anlam kazandığını ifade eden O'Donnell (1994), Dahl'ın poliarşi'sinin çeşitlenen bir görünüme büründüğünü ifade etmektedir. Bu noktada son demokratikleşme sürecindeki ülkelerin biçimsel anlamda, temsiliyetçi *(representative)*, ve kurumsallaşmış *(institutionalized)* özellikler gösterseler de, otoriter eğilimleri hesaba katan bir yönetim boyutu ortaya koymaları klasik kategoriler dışında bir demokratikleşme çalışmasının gerekliliğini somutlaştırmıştır (O'Donnell, 1994: 79). O halde son dönem demokratikleşme deneyimleri ve bu deneyimlerin klasik yaklaşım ve kavramsallaştırmaları aşan boyutu için yeni kavram setleri ve ampirik detaylandırmalara ihtiyaç olduğu

görülmektedir. Bununla beraber, bu deneyimleri yaşayan Latin Amerika, Güney Avrupa ve Post-Komünist ülkelerinin demokrasi ya da yönetim geçmişinin incelenmesi, bu incelemelerin yöneldiği sosyal ve siyasal değişkenlerin niteliği hakkında bilgi vermenin yanı sıra, günümüzde gerçekleştirdikleri ya da şahit oldukları demokratik geçişlerin niteliği hakkında da ipuçları vermektedirler.

Demokratikleşme ve Hükümet Sistemleri

Demokratikleşme ile hükümet sistemleri arasında kurulmaya çalışılan korelasyon en temelde iki parametreye dayanır. Bunlardan ilki verili hükümet sisteminin siyasal istikrarı sağlayabilme vasfı iken, ikincisi demokratik konsolidasyonun varlığı ve derecesidir. Buna göre, hükümet sistemlerinin yasama ve yürütme arasındaki denge ve denetleme ilişkilerine bağlı olarak çeşitlenmesi sonucu, kimi hükümet sistemlerinin siyasal istikrarı daha fazla koruduğu, kimilerinin ise yasama ve yürütme organları arasındaki tıkanıklıklara cevap verebilir politik enstrümanlara sahip olmaması nedeniyle siyasal istikrarsızlıkları derinleştirdikleri belirtilmektedir. Bu nedenle hükümet sistemleri özelinde kurumların temel analiz düzeyi olarak ele alınması, siyasal istikrarı sağlama noktasında her hükümet sisteminin farklı verimlilik düzeylerine sahip olmasının bir sonucudur. Öte yandan demokratik konsolidasyon parametresi, demokrasinin klasik değerlerini koruma, partiler arası rekabeti mümkün olduğunca çoğulcu bir perspektifte hakim kılacak parti ve seçim sistemine sahip olma gibi demokrasinin kurumsallaşması beklenen değerlerini kapsaması nedeniyle kurumsalcı perspektifin dikkatini yoğunlaştırdığı bir diğer önemli alan olmuştur. Buna paralel olarak, parti ve parti sistemlerinin incelenmesi, seçim süreçlerinde temsiliyetin araştırılması, yürütme organının seçilme prosedürünün, verili toplumsal düzendeki denge-denetleme mekanizmalarına nasıl yansıdığı gibi birkaç analiz alanı demokratikleşme ile hükümet sistemleri arasındaki ‘‘anlamlı kolerasyonun’’ bulgulanması amacıyla araştırılmıştır.

Demokratikleşme sürecine hükümet sistemlerinin etkisini ölçen kurumsalcı perspektifin temel hareket noktalarından birisi demokrasinin temel bileşenlerinin uygulanabilirliğidir. Robert Dahl’ın ‘‘poliarşi’’ tanımından türeyen ve temel demokratik gerekliliklerin arasında sayılan ‘‘cevap verebilirlik, adil ve özgür seçimler, rekabet ve kapsayıcılık’’ gibi bileşenlerin hükümet formları bağlamında farklılaştığı görülmektedir. Örneğin, bir ülkenin seçim sisteminin iki partili olması, partiler arası rekabet ilkesinin efektif olarak uygulanabilirliği konusunda tartışmalar yaratmaktadır. Bununla beraber, başkanlık sisteminde seçimlerin sabit aralıklarla yapılması, parlamenter sistemde ise yasamanın yürütmeyi feshedebilmesine dayanan bir esneklik içerisinde sistemin siyasi tıkanıklıklara cevap verebilecek bir reflekse sahip olması, hem rekabetin

verimliliği ve yönetimin cevap verebilirliği (*government responsiveness*), hem de iktidarın dolaşımı gibi bazı demokratik gereklilikleri yansıtma noktasında farklı sonuçlar doğurmaktadırlar. Buradan hareketle hükümet sistemleri özelinde demokratikleşmeyi ele alan yazarların (Linz, 1994; Cheibub ve Limongi, 2002; Mainwaring, 1993; Stepan ve Skach, 1993) parlamenter sistemin başkanlık sisteminden daha demokratik ve cevap verebilir olduğu iddiası üzerinde nitelikli bir oydaşma içerisinde oldukları ifade edilebilmektedir. Bununla beraber, demokratik kurumların temel değişkenler olarak ele alınması ve bu kurumların anayasal konumları dolayısıyla verili siyasal sistem içerisinde birbirileri ile olan karşılıklı ilişkileri, demokratikleşmeyi tetikleyebildiği gibi demokratik gerilemeyi de yaratabilmektedir. Burada tekrar demokrasinin temel gerekliliklerine Dahl'ın çizdiği şema üzerinden dönecek olursak; adil ve özgür seçimlerin olabilirliği, basın ve ifade hürriyetin varlığı ve niteliği, her yetişkinin kamusal işlere katılabilme hakkı, hükümetlerin halktan gelen taleplere cevap verebilirliği ve tüm bu bileşenlerin uygulanma derecesinin niteliği ülkeden ülkeye değiştiği için, değişikliği meydana getiren temel dinamikler üzerinden bir tartışma ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Bu noktada, kurumların özelliklerini dikkate alan yaklaşımlar, parlamenter sistemin bahsi geçen temel bileşenleri, başkanlık sistemi ile yönetilen ülkelere kıyasla daha verimli bir şekilde uyguladığı yönünde ampirik veriler bulgulamışlardır. Lijphart (1999: 79), 36 ülke üzerinde yapmış olduğu ampirik araştırmalarında; (1) başkanlık ve başbakanlık kabinesinin karşılaştırılması, (2) iki partili ve çok partili sistemlerin temsil düzeyi ile olan ilişkisi, (3) yürütmenin bir erkte yoğunlaşmasının veya paylaşılmasının demokratik düzleme olan etkisi şeklinde analiz ederek, kurumların ve kurumsal özelliklerin demokratikleşme ile olan irtibatını göstergeler ışığında ortaya koymuştur.

Ülkelerin anayasal kurumlarının (yasama ve yürütme) birbirleri ile olan ilişkisinin, ''karşılıklı bağımlılık ve karşılıklı bağımsızlık'' niteliğine göre farklılaşması ve bu farklılaşma sonucunda demokrasiye dair temel bileşenlerin de dönüşüme uğradığı bir sistem içerisinde, haliyle demokratikleşme parametresi de değişebilmekte ve temel göstergelere yansımaktadır. Kurumlar arası bağımlılık ve bağımsızlık ilişkisinin farklılaşması sonucu parlamenter ve başkanlık sistemi olarak somutlaşan hükümet sistemlerinin; yürütme organının başındaki kişinin seçilme süreci, yürütme organının yasama organı ile olan ilişkisi, icra da yetkili kişinin yasama organı ile arasında olan bağımlılık/bağımsızlık ilişkisi, yürütmenin seçildiği dönemin sabitliği/esnekliği gibi temel kategorilerde değerlendirildiği ve bu nedenle farklılaştığı görülmektedir. Bunların yanı sıra yürütmeye yetkili makamın parlamenter sistem ve başkanlık sisteminde farklı oluşu, yürütmenin başındaki kişinin kabinesi ile olan ilişkisi bağlamında da farklılaşabilmektedir.

Örneğin başkanlık sisteminde başkanın kabinesi, başkanın kişisel çalışanları veya sekreterleri iken, parlamenter sistemde başbakan ile kabinesi arasındaki ilişki ‘‘eşitler arası birincilik’’ *(primus inter pares/ first among equals)* ilkelerine dayanır. Bu nedenle parlamenter sistemdeki yürütmenin, başkanlık sistemindeki yürütme karşısında daha fazla sorumluluk aldığı veya sorumluluk alanının geniş ve her an denetlenebilir olduğu belirtilebilir. Nitekim parlamenter sistemde başbakan ve kabinesi, yaptıkları her türlü eylem nedeniyle yasamanın denetleyici enstrümanlarının baskısı altında iken, başkanlık kabinesindeki bakanlar/sekreterler yaptıkları eylemler nedeniyle yalnızca yürütmenin başı olan başkana karşı sorumludurlar. Bu durum parlamenter sistem ile başkanlık sistemi arasında ‘‘temsiliyet’’ bağından doğan bir tartışmayı da gündeme getirmektedir. Şöyle ki, başkanın doğrudan halk tarafından seçilmiş olmasına karşın, politika alanlarından sorumlu kıldığı ve her bir politika alanında asıl yetkili kişi olarak atadığı bakanların, başkanlık sisteminde parlamentodan bağımsız olmaları gerekir. Başkanlık sisteminin klasik anatomisinde veya ABD başkanlık modelinde başkanın sekreterleri ve bir bütün olarak başkanın kabinesinin yasama organı ile bir bağı yoktur. Bu durum halktan gelen temel politika önceliklerinin birer çıktı haline dönüştüğü politika alanlarında en üst sorumlu kişi olarak atanan bakanların toplumsal meşruiyetten istisna olmaları nedeniyle, meşruluklarını sorunlu hale getirmektedir. Nitekim demokrasinin temel mantığında, ‘‘seçilmişlerin yönetimi’’ esas olduğundan atanmışların yönetimi demokratik cevap verebilirlik açısından olumsal bir izlenim yaratmamaktadır. Buna karşılık parlamenter sistemde yürütmenin başı ve kabine üyelerinin doğrudan parlamento içinden seçilmesi ve parlamentonun güvenine dayanarak hareket etmeleri, yürütmenin faaliyetlerinden doğan her türlü olumsuz çıktı karşısında bir denge-denetleme mekanizmasını işler kılmaktadır. Bu durum ayrıca yasama ve yürütme arasındaki tıkanıklıkları aşabilecek bir sistemsel cevap verebilirliği sağlayabilmektedir.

Başkanlık Sistemi ve Parlamenter Sistemin Demokratikleşme ile İlişkisi

Yasama ve yürütme organlarının birbirlerine olan karşılıklı bağımlılığı veya bağımsızlığı üzerinden şekillenen hükümet sistemleri en temelde iki kategori üzerinden çalışılmaktadır. Mainwaring'e (1993:202) göre bunlardan ilki yürütmeden asıl sorumlu olan kişinin nasıl seçildiği ile ilgili iken, ikincisi bu kişinin görevini sürdürme süresini etkileyen koşulları kapsamaktadır. Buna göre bir hükümet sisteminin başkanlık sistemi olarak nitelendirilebilmesi için, başkanın hem doğrudan halk tarafından seçilmesi, hem de sabit bir süreliğine ve yasama organının güvenine dayanmaksızın görevini sürdürmesi gerekmektedir. Buradan hareketle parlamenter sistem, tek bir meşru seçim ile yasama organının belirlendiği ve yürütmenin bu organ içerisinden çıkarak

yasamanın güvenine dayandığı, kimi durumlarda sembolik yetkilere sahip bir cumhurbaşkanının da olduğu bir sistem olarak tanımlanırken; başkanlık sistemi iki ayrı seçim ile ve birbirinden bağımsız olarak seçilen bir yasama bir de yürütme organının olduğu, yürütmenin yasamanın güvenine dayanmaksızın anayasada belirtilen sabit bir dönem boyunca görevine devam ettiği bir hükümet sistemi olarak tanımlanmaktadır. Bu temel ayrımdan hareket edildiğinde, başkanlık sistemi ve parlamenter sistemi demokratik konsolidasyon ve siyasal istikrar parametreleri üzerinden analiz eden çalışmaların başlıca hareket noktaları da temellendirilebilmektedir. Öyle ki başkanlık sistemi taraftarlarının başkanlık sistemini savunurken, yürütmenin yasamadan bağımsız hareket etmesine referansla siyasal istikrara vurgu yapmaları; parlamenter sistemi savunanların ise parlamentarizmi savunurken, yürütmenin yasamanın güvenine dayanarak hareket etmesini başlıca referans noktası olarak göstermesi, bu temel ayrım üzerinden gerçekleştirilmektedir. Ayrımı gerekli kılan bir diğer önemli etken ise yürütmenin görev süresi ile ilgilidir. Başkanlık sisteminde seçilen başkanın sabit bir periyod ile yürütme faaliyetini devam ettirmesi, buna karşılık parlamenter sistemin -yürütmenin başı olan başbakan ve kabinesinin parlamentonun güvenine bağlı kalarak hareket etmesinin bir sonucu olarak- her an yeni bir seçime gidebilme esnekliğine sahip olması siyasal istikrar parametresinin ölçümünde, araştırmacıları derin bir ayrılığa sürüklemektedir. Dolayısıyla tartışmaların alt metinleri ve argümanlarının en temel anlamda, başkanlık sistemi ve parlamenter sistemin teknik özelliklerinin ayrımından doğduğu ileri sürülmektedir.

Demokrasinin konsolidasyonu ve siyasal istikrarın sağlanması üzerine devam eden akademik araştırmaların, yoğunluklu olarak ekonomik göstergeler üzerinden yorumlandığı belirtilmiştir. Fakat demokratik gerileme süreçlerinde özellikle son dönem demokratikleşme deneyimini yaşayan Latin Amerika'da Şili, Uruguay, Brezilya, Arjantin örnekleri, Soğuk Savaş sonrası dönemde Rusya, Ukrayna, Makedonya ülkeleri ve Güney Avrupa'da Portekiz ve İspanya örnekleri siyasal kurumların etkisi üzerinden ele alınmamış ya da oldukça az bir akademik ilgi çekmiştir. Buradan hareketle demokratik gerilemeyi deneyimleyen ülkeler özelinde, siyasal kurumların sürece olan etkisinin çözümlenmesi alternatif bir perspektif açmanın yanı sıra, demokratik konsolidasyon ve siyasal istikrarı sağlama noktasında en iyi hükümet sisteminin bulgulanması açısından da hayati önem taşımaktadır. Son dönem demokratikleşme sürecinde iktidar-toplum ilişkilerini ekonomik zeminden türeten çalışmalara alternatif perspektif sunan Kurumsalcı yaklaşım, Şili'de Allende ve Kongre arasındaki gerilimin Şili demokrasisinin gerilemesine dair öncü göstergelerinden hareket etmiştir. Bu tartışma temelini, siyasal istikrarsızlıklar ile çalkalanan hükümet

sistemleri arasında başkanlık ile yönetilen ülkelerin büyük bir orana sahip olması gerçeğinden almaktadır (Mainwaring, 1993: 205). Bu durum öyle ya da böyle kurumlar ile demokratikleşme ilişkisi üzerinden ele alınmadığından, bir araştırma boşluğu olarak hükümet sistemlerinin (parlamenter/başkanlık) demokratikleşme veya demokratik gerileme ile olan irtibatını sorunsallaştırmayı gerekli kılmıştır.

Yeni Bir Seçim İhtimali

Başkanlık ve Parlamenter sistemin demokratikleşme veya demokratik gerileme süreçlerinde ana etmen olarak belirlenmesi, Linz'e göre (1990) iki belirleyici kriterin çelişkili konumundan kaynaklanmaktadır. Linz, gerek parlamenter sistemde gerekse de başkanlık sisteminde, demokrasiyi güçlendirebilmek ve siyasal istikrarı sağlayabilmek amacıyla, sistemik bazı unsurların süreci daha uyumlulaştırdığı, diğerlerinin ise baltaladığını ifade ederek her iki hükümet sistemi arasında bir ayrıştırmaya gitmiştir. Buna göre yürütmenin yasamadan çıktığı parlamenter sistemlerdeki her hükümetin yasamanın güvenine bağlı olması, demokrasinin cevap verebilirliği açısından oldukça önemli bir fonksiyon olarak tanımlanmaktadır. Buna karşılık yürütme ve yasamanın birbirinden bağımsız olarak ve doğrudan halk tarafından seçilmesinin ikili bir meşruiyet krizi *(dual legitimacy)* yaratmanın yanı sıra, sistemsel tıkanıklıkları derinleştiren bir yönetsel süreç ortaya koyduğu ifade edilmektedir (Linz, 1990: 60). Kurumlar arası tıkanıklıkların çözümlenme hızının ise bu kriz ile doğrudan irtibatı vardır. Nitekim meşruiyetini doğrudan halk tarafından alan ve faaliyetlerinden doğan sorumluluk nedeniyle herhangi bir başka anayasal kurumun refleksine ihtiyaç duymayan başkanlık sistemlerinde yürütme ile yasama arasında meydana gelebilecek olası tıkanıklıklar, her iki kurumun da sabit bir dönemliğine *(fixed term)* seçilmesi nedeniyle krizi derinleştirmektedir. Buna karşılık tek bir meşru eksenden doğan yasama ve yürütme organının var olduğu parlamenter sistemde, ikili meşruiyet krizinden kaynaklanabilecek temsil krizleri, güvenoyu ve benzeri denetleyici enstrümanların varlığı nedeniyle, yeni bir meşru seçim ile çözümlenebilmektedir. Böylece başkanlık sistemi ve parlamenter sistem arasında siyasal istikrarı sağlama kriteri üzerinden yapılan ilk değerlendirmenin, sabit dönemlik veya esnek olarak gerçekleşebilen seçimler üzerinden açıklanabildiği gözlenmektedir.

Yürütmenin yasama karşısında bağımsız bir alana sahip olduğu başkanlık sistemlerinde, seçimlerin sabit aralıklarla gerçekleştirilmesi, denetlemenin geciktirilmesi nedeniyle siyasal istikrarsızlığı derinleştirmektedir. Parlamenter sistemde ise yürütme organının faaliyetlerinden doğan her türlü sorun karşısında yasamanın güvenine dayanması ve siyasal süreçler bağlamında yasama ve

yürütme organı arasında meydana gelebilecek olası tıkanıklar karşısında seçimlerin yenilenebilir oluşu, istikrarsızlık derinleşmeden çözümlenebildiği için, siyasal istikrar parametresi açısından, parlamenter sistemi daha efektif kılabilmektedir.

Başkanlık sistemini parlamenter sistem karşısında dezavantajlı olarak gösteren –ancak başkanlık sistemi taraftarlarınca, tüm belirsizliklere karşı siyasal istikrarı sağlaması nedeniyle oldukça avantajlı bulunan- özellikler Linz (1990) tarafından ''katılık *(rigidity)"* ve "esneklik *(flexibility)*'' unsurları açısından değerlendirilmiştir. Başkanlık sisteminde, başkanın ölümü haricinde yönetimini, ofisinde geçirdiği sabit dönem boyunca devam ettirmesinin önünde herhangi bir anayasal engelin olmaması, siyasal istikrar üzerinden anlamlı bir etken olarak kabul edilebilmektedir. Ancak başkanın görevi sırasında ölmesi *(death)*, veya başkanlığı icra edecek yeteneğini kaybetmesi durumunda yerine gelecek olan kişinin ''farklı bir siyasal seçeneği temsil etmesi'', düşünülenin aksine siyasal istikrarsızlığı meydana getirebilecek bir ihtimaldir. Öyle ki yerine geçilen başkanın seçim sırasında aldığı güçlü destek karşısında herhangi bir meşruiyete sahip olmayan yeni *(successor)* başkan, yasama ve yürütme organı arasında meydana gelmesi muhtemel tıkanıklıkların temel sorumlusu konumundadır. Böyle bir durumda yeni bir seçimin gerçekleştirilmesinin anayasal anlamda imkânsız oluşu siyasal istikrarsızlığı çözümlemek yerine daha da derinleştirmektedir. Oysa parlamenter sistemde başbakanın icraatlarından kaynaklanan veya yasama ile yürütme organı arasındaki anlaşmazlıklar nedeniyle ortaya çıkan siyasal tıkanıklık *(deadlock)* halinde sistemin yeni bir seçime gidebilme refleksi, siyasal istikrarsızlığın kısa sürede çözümlenebilmesini olanaklı kıldığından, parlamenter sistemin, sistemik krizlere karşı daha fazla cevap verebilir olduğu sonucunu doğurmaktadır.

Sıfır Toplamlı Oyun

Demokrasinin konsolidasyonu için gerekli olan toplumsal konsensüs konusunda ortaya çıkan ve Linz tarafından, başkanlık sisteminin dezavantajları arasında sayılan bir diğer konu ise ''sıfır toplamlı oyun'' *(zero sum game)* problemidir (Linz, 1990: 55). Özellikle sosyolojik açıdan çok fazla sayıda ideolojik bölünmelere sahip olan ülkeler için bir risk özelliği taşıyan bu problem, başkanlık sisteminde, seçim süreçlerindeki karmaşık atmosferi anlamlandırabilmek için oldukça kilit bir rol oynamaktadır.

Linz, Franco sonrası İspanya'nın sağ ve sol ideolojik fraksiyonlar arasındaki ciddi bölünmüşlüğünden yola çıkarak, demokratikleşme sürecinde kurumsal özelliklerin mahiyetine dikkat çekmiştir. 1977 yılında Diktatör Franco'nun

ölümünden sonra gerçekleşen ilk seçimle birlikte ideolojik açıdan oldukça bölünmüş bir sosyolojik dokuya sahip olan İspanya'da parlamenter sistemin demokratikleşme konusundaki etkin karakteri yazar tarafından önemli bir argüman olarak değerlendirilmiştir. Linz'in ''sıfır toplamlı oyun'' argümanına göre, toplumsal açıdan; sağ-merkez sağ, sol-merkez sol ve dini gruplar arasında bölünmüş bir sosyo-politik yapı görüntüsü veren İspanya'nın 1977 yılında demokratikleşmeye geçtiği süreçte başkanlık seçiminin başarı elde etmesi, seçmen aritmetiği açısından tartışmalı kabul edilmektedir. Nitekim bu kadar fazla fraksiyonun katılacağı bir seçimde, herhangi bir grubun tek bir turda sayısal çoğunluğu elde etmesi imkân dâhilinde değildir. Zaten bu durum herhangi bir kamuoyu yoklamasına sahip olmayan Başbakan Adolfo Suarez'in geçiş sürecinin en önemli aktörü olmasına rağmen kendisinin de tüm bölünmüş grupları bir araya getirebilme ihtimaline olan inancını şüpheye düşürmekteydi (Linz, 1990: 59). Bunun üzerine Suarez farklı toplumsal fraksiyonları iktidara taşıyacak bir politik program benimseyerek yasal çoğunluk ile İspanya'nın demokratik geçiş döneminin ilk başbakanı olmuştur (1977).

Linz'in İspanya örneği üzerinden somutlaştırmaya çalıştığı şey, başkanlık sisteminin, seçim dinamiklerinin anti-demokratik karakteri ve yapısal polarizasyon gösteren toplumlar için uygun olmayan doğası ile ilintilidir. Öyle ki Franco'dan sonra fazlasıyla mobilize ve polarize olmuş toplum içinde farklı fraksiyonları bir araya getirmenin kaçınılmazlığı durumunda başkanlık sisteminin, demokratikleşmeyi sağlamak yerine tekrar otoriterleşmeye yol açacağı düşünülmekteydi (Linz, 1990). Bu toplumsal polarizasyonu, farklı fraksiyonların temsilini mümkün kılarak önleyen ise parlamentarizmdir. Burada somutlaştırılması gereken en temel mesele, başkanlık sisteminin içinde bulunduğu toplumsal yapının verili durumudur. Çok kutuplu bölünmüşlük yapısına sahip olan toplumlar için başkanlık sisteminin seçim dinamikleri, polarizasyonu daha da derinleştirmektedir. Nitekim herhangi bir ideolojik grubun tabanının diğer gruplar karşısında ezici bir sayısal çoğunluğa sahip olmaması, tek tur ile sona eren bir başkanlık seçiminin imkânını tartışmalı hale getirmektedir. Seçimlerin ikinci tura kalması halinde ise ciddi derecede polarize olmuş fraksiyonların bir aday üzerinde uzlaşması ise ayrı bir açmazı temsil etmektedir. Dolayısıyla başkanlık sisteminin seçim karakterinin doğası gereği ''sıfır toplamlı'' –kaybeden ve kazanan esasına dayanan- olması, hâlihazırda sosyo-politik yapısı itibariyle girift toplumlar için risk teşkil etmektedir. Adaylar üzerinde oydaşmanın daha yüksek olduğu ve ikili parti sisteminin ciddi bir kurumsal disipline sahip olduğu, bununla birlikte toplumsal yapının ideolojik olarak fazla bölünmediği ABD için ise bu durum istisna kabul edilmektedir. ABD'yi bu tartışmalar içerisinde istisna olarak dışarıda bırakmak en temelde ABD'nin

içinde bulunduğu iki-partili sistemden kaynaklanmaktadır. Linz'in (1990) ifade ettiği üzere, seçmenlerin ideolojik anlamda aşırı derecede polarize olmadığı toplumlarda, siyasal alternatiflerin azlığı, başkanlık sisteminde başkanın hem seçilme sürecinde, hem de seçilmesinden sonraki süreçte meydana gelebilecek tıkanıkları azaltmakta ve polarizasyonun şiddetini düşürmektedir.

Olağan derecede az sayıdaki adaylar üzerinde meydana gelecek seçim konsensüsünün, olağan dışı düzeyde ideolojik ve siyasal olarak bölünmelerin olduğu sistemlerdeki adaylar üzerindeki oydaşmadan farklı olacağı açıktır. Daha somut ifadeyle, ilkinde, oyların iki aday arasında dağıldığı bir seçim kampanyası ve süreci var iken, ikincisinde en az ikiden fazla aday arasında oyların dağıldığı bir süreç söz konusudur. İkinci durumda adayların seçim öncesi koalisyonlar yoluyla tabanları birleştirme kararları her ne kadar ilk turda belirlenmiş bir aday üzerinde nitelikli çoğunluk meydana getirse de, başkan olarak seçilen kişinin ofisinde geçirdiği sabit süre boyunca yürütmeye dair konuların istikrarlı bir şekilde sürdürülebilirliği için kendisine bağlı koalisyonu bir arada tutması çok önemlidir. Bu durum ideolojik bölünmelerin çok sayıda olduğu ve siyasal alternatiflerin fazla olduğu toplumlarda başkanlık sisteminin uygulanabilirliği ve istikrarının temini için ''koalisyon'' gerçeğinin değişmeyeceğini somutlaştırmaktadır. Haliyle seçimden önce ya da sonra İspanya örneğinde gösterildiği gibi etnik ve ideolojik ayrımların derin ve dağınık olduğu toplumlarda salt ya da nitelikli çoğunluk esasına dayanan bir seçim sürecinde başkanlık sisteminin uygulanabilirliği, aşılması güç istikrarsızlık ve kutuplaşmalar nedeniyle problemlidir. Bu durum başkanlık sistemi ve parlamenter sistem arasında demokratik konsolidasyon ve siyasal istikrar açısından başka bir parametrenin ölçümünü gerekli kılmaktadır.

Scott Mainwaring (1993), bahsi geçen ilişkiye yönelik olarak alternatif parametre arayışında çok partili ve iki partili sistemler ayrımına giderek, çok partili sistem ile başkanlık sisteminin birleştirilmesi zor bir kombinasyon olduğunu ileri sürmektedir. Bu kurumsal kombinasyonu problemli hale getiren üç alternatiften ilki, yasama ve yürütme organları arasında meydana gelecek olası tıkanıkları stabil kılma; ikincisi, ideolojik polarizasyonu derinleştirme; üçüncüsü ise, başkanlık demokrasisini kuran ve sürdüren partiler-arası koalisyonun siyasal istikrarsızlığı sağlaması olarak belirtilmiştir (Mainwaring, 1993: 203). İki partili sistemin başkanlık sisteminin moderasyonu için daha uyumlu olduğu belirtilirken, çok partili sistemin başkanlık sistemi ile adaptasyonun, yasama ve yürütme organı arasında ciddi tıkanıklar meydana getireceği ifade edilmiştir. Burada tekrar Linz'in başkanlık sisteminin seçim süreçlerindeki çelişkili konumu ile ilgili tespitine dönülecek olursa, seçim öncesi ve seçim sonrası koalisyonların, siyasal temsilin çok fazla bölündüğü toplumlardaki kaçınılmazlığı

daha iyi anlaşılmaktadır. Öyle ki İspanya'da demokrasiye geçiş sürecinde Adolfo Suarez'in ağırlıklı çoğunluğunu temsil ettiği partinin %34,9, hemen ardından Sosyalist Parti'nin (Felipe Gonzalez) %29,4, Komünist Parti'nin %9,3 ve aşırı sağ Alianza Popular Partisi'nin ise (Manuel Fraga) %8,4 aldığı 1977 seçimlerinde parlamenter sistem yerine başkanlık sisteminin olması Linz'e göre, partiler arasında bir koalisyonu zorunlu kılacağından, oldukça polarize ve bölünmüş bir iktidar pratiği ortaya koyacaktı (Linz, 1990: 58). Bu bağlamda çok partili hükümet sistemlerinde herhangi bir partinin tek başına nitelikli veya salt bir çoğunluğu meydana getirmesinin güç olması nedeniyle başkanlık sistemi ve çok partili sistemin uyuşmaz bir ikilik olduğu ifade edilebilmektedir.

Başkanlık sisteminin iki partili bir sistem içerisinde gerçekleşmesi ise demokratik istikrar açısından daha elverişlidir. Mainwaring, verili siyasal sistem içerisinde iktidar yarışına erişebilme kabiliyetine sahip ve disiplinli bir kurumsal kimliği haiz partilerin sayısının ikiden az olduğu ülkelerde başkanlık sisteminin daha konsolide bir demokrasi ve daha istikrarlı bir siyasal sistem ortaya koyduğunu ileri sürmektedir (Mainwaring, 1993: 206). Bu durum, teknik anlamda, başkan olarak seçilen kişinin yasama organında da güçlü bir temsile sahip olabileceği iddiasına dayandığından, başkanlık sisteminin dezavantajları arasında sayılan yasama ile yürütme organı arasındaki tıkanıklık ihtimalini azaltma potansiyeline sahiptir. İki partili başkanlık sisteminde, başkanın siyasal pozisyonunun kongrede temsil edilen sandalye sayısının çoğunluğuna sahip olma durumu, çok partili başkanlık sistemlerindeki kongrede temsil edilen sandalye sayısıyla kıyaslandığında daha muhtemeldir. Bu durum icraya ilişkin faaliyetlerde yasama ve yürütme organı arasında gerçekleşmesi beklenen siyasal tıkanıkları aşan bir özellik barındırdığından, başkanlık sisteminin siyasal istikrarı ve demokratik konsolidasyonu sağlama derecesinin iki partili sistemler için daha uygun olduğunu göstermektedir. Buna en somut örnek olarak Cumhuriyetçiler ve Demokratlar şeklinde ikiye ayrılan ABD Başkanlık Sistemi verilebilir. O halde başkanlık sisteminin istikrarlı oluşu ile çok partili sistemin varlığı arasında anlamlı bir birliktelikten bahsetmek oldukça güç olacaktır. Diğerine göre daha anlamlı olan birleşme ise iki partili sistem ile başkanlık sisteminin kombinasyonudur.

Çok partili başkanlık sistemlerinde yasama ve yürütme organı arasındaki meydana gelmesi muhtemel tıkanıklarının temel sebebi, koalisyonların sürdürülemezliği ile ilgilidir. Çok partili parlamenter sistemlerin aksine, çok partili başkanlık sistemlerinde koalisyonların seçimden önce gerçekleşmesi ve seçimden sonra yasamadaki çoğunluğun yürütmeye vereceği destekle ilgili bir garantinin bulunmaması, yürütme organının yasamadaki çoğunluğun desteğini kaybetmesine neden olarak tıkanıklığı gündeme getirecektir. Bu tıkanıklığın

giderilebilmesi için ise görevdeki başkanın *(incumbent)* görev süresinin dolması beklenecek ve haliyle, istikrarsızlık derinleşecektir. Buna karşılık çok partili parlamenter sistemlerde, partiler arası koalisyonun hükümetin kurulmaya başladığı evrede, yani seçimlerden sonra gerçekleşmesi ve kabinedeki bakanların bu koalisyonun temsilcilerinden oluşması yasama ve yürütme organı arasındaki tıkanıklıkları önlemese de, -olası istikrarsızlık halinde yeni bir seçime gidebilme imkânını sağlayabildiği için- çözümleyebilmektedir (Mainwaring, 1993: 208). Bu durumda, çok partili sistemlerin parlamenter sistemler için daha uygun olduğu ileri sürülebilmektedir. Zaten Stepan ve Skach (1993)'in aktardıklarına göre, parlamento içinde temsil edilen efektif partilerin dağılımı konusunda parlamenter sistem ve başkanlık sistemi arasında ciddi farklar vardır.

1979-1989 yılları arasında konsolide olmuş 43 demokratik ülke arasında yer alan ve parlamenter sistem ile yönetilen 34 ülkede parlamentoda temsil edilen efektif partilerin oransal ağırlığı 3.7 iken, başkanlık sistemi ile yönetilen ülkelerdeki efektif partilerin ağırlığı 2.6'dır (Stepan ve Skach, 1993: 6). Bu durum pratikte, efektif partilerin parlamentolarda temsil edilme oranın daha yüksek, buna karşılık başkanlık sisteminde daha az olduğunu göstermektedir. Başka bir deyişle sistemik gereklilikler nedeniyle, konsolide olmuş başkanlık sistemlerinde çoklu-parti temsiline rastlanılmadığı görülebilmektedir. Konsolide olmuş parlamenter demokrasilerde ise çoklu-partilerin temsil edilme ihtimalinin daha yüksek olduğu bulgulanmaktadır.

Gri Bölgede Demokratikleşme ve Kurumlar

Son dönem demokratikleşme sürecinin karşılaştırmalı siyaset çalışmaları açısından giderek büyüyen bir akademik ilgiyi bünyesinde taşımasının bir sonucu olarak, demokratik ve otoriter rejimler arasında bir ''gri bölge'' kategorizasyonu ortaya çıkmıştır (Özbudun, 2000). Rejimi var eden kurumsal, yasal, siyasal ve sosyolojik dinamiklerin farklılaşmasının bir türevi olarak doğan bu kategorileştirme çabası, demokratik rejimler ile demokratik olmayan rejimler arasındaki geniş bir bölgeyi kapsamasının yanı sıra, kurumlar setinin niteliği üzerinde de etkili olmuştur. Liberal demokrasinin minimalist tanımındaki kritik niteliklerin varlığı veya uygulanma derecesine göre ortaya çıkan ara veya karma *(hybrid)* rejimler gri bölge kategorisinde çeşitli alt türlere bölünmüşlerdir. Bunlar genel oy hakkının olmadığı, ''sınırlı demokrasiler'' veya ''oligarşik demokrasiler'', seçimlerdeki rekabet unsurun tam olarak sağlanamadığı ''kontrollü demokrasi'' ve ''fiili tek parti demokrasisi'', genel oy hakkı ve eşit rekabet koşullarını yerine getirmiş ancak iktidarın vesayet makamlarının kontrolü altında olduğu ''vesayetçi demokrasiler'', ''yarı-demokrasiler'' olarak sıralanmaktadır (Özbudun, 2016: 85). Demokrasinin temel gerekliliklerinin uygulanmasındaki isteksizliklerin

sonucu olarak kabul edilen bu alt türler, ilgili ülkenin hâkim iktidar geleneği içinde bazı kurumsal değerlerin eritilmesi sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu değerlerden bazıları; muhalefetin medyaya erişimi, her türden siyasal partinin eşit koşullar altında rekabeti ve yasama organının temsilini engelleyen yasal dinamikler olarak öne çıkmaktadır. Dünya genelinde demokratikleşme süreci içerisinde çoğu ülkenin giderek düştüğü bu ''gri bölge''de biçimsel demokratik katılımın göze çarpan manipülatif etkisi atında, seçimlerin adil ve özgür rekabet koşullarına göre gerçekleştirilememesi bu yasal dinamiklerin koruyuculuğu ile meşrulaştırılmaktadır. Bu doğrultuda giderek artan bir sözde demokrasi *(pseudodemocratic)* anlayışından bahsedilmektedir (Diamond, 2002: 24). Son dönem demokratikleşme evresi içerisinde sayısı giderek artan hibrid rejimlerin varlığı, demokrasinin prosedürel gerekliliklerinin yerine getirilmesi, ancak artan siyasal manipülasyon altında erozyona uğratılmasına bağlıdır. Tüm yetişkinlerin oy kullanma hakkına erişmesi, tüm muhalif partilerin seçim rekabetine adil ve hür olarak erişebilirliği, oyların gizlilik ve güvenlilik çerçevesinde toplanması ve sayılması, seçimlere yolsuzlukların karışmaması, oy verme sürecinde siyasal iktidarın nötralize edilmesi gibi temel şartlar bu hibrid rejimler içerisinde eritilen kurumsal değerler olarak sıralanmaktadır (Diamond, 2002: 26).

Hibrid rejimlerin giderek artan sayısal ağırlığı sonucu demokratik rejimler ile otoriter rejimler arasındaki ''gri bölgenin'' genişlemesi bu bölgenin ampirik olarak ele alınmasını gerekli kılmıştır. Nitekim seçime dayalı demokrasiler ile seçime dayalı otoriter rejimler arasındaki temel ayrımın kurumların yasal ve siyasal düzenlemeleri ile yakından irtibatı vardır. Benzer bir gri bölge kategorizasyonunun hükümet sistemleri açısından da gerekli oluşu, demokrasinin minimalist gerekliliklerinin yerine getirildiği ancak kurumsal tasarım içerisinde bu ilkelerin uygulanabilirlik derecesinin zayıflatıldığı kimi pratikler üzerinden daha net olarak anlaşılabilmektedir. Demokrasiye geçiş denemelerinde -Rusya başta olmak üzere- oldukça faklı hükümet modellemeleri ortaya koyan Komünizm sonrası Doğu Avrupa ülkeleri bu bağlamda düşünülebilir. Rusya özelinde demokrasinin zayıfladığı yönündeki tezin, kurumsal pratiklerin başkanlaşması iddiası etrafında somutlaştırılması, hem demokrasiyi konumlandırma pratikleri açısından hem de hükümet sistemlerini konumlandırmak açısından ''gri bölge'' kategorizasyonunu gerekli kılmaktadır. Başkanın politik pratiklerinde somutlaşan ve iktidar-toplum ilişkisinde hâkim iktidar geleneğinin bir sonucu olarak meşrulaşan Süper Başkanlık *''Super Presidentialism''* olgusu kategorizasyona konu olan temel oluşum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Doğu Avrupa ülkelerini hükümet sistemleri sınıflandırması kapsamında analiz

eden Fish (2005), herhangi bir başkanın olmadığı veya doğrudan halk tarafından seçilmediği ülkeleri parlamenter olarak nitelendirilmiş ve bunlara örnek olarak Litvanya, Estonya Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve 1999'a kadar Slovakya'yı vermiştir. Başkanın doğrudan halk tarafından seçildiği ve yasama karşısında ciddi özerkliğe sahip olduğu Belarus, Özbekistan ve Türkmenistan'ı başkanlık diktatörlükleri olarak, içinde Rusya ve Ukrayna'nın olduğu diğer dokuz ülkeyi ise ''yarı başkanlık sistemi'' olarak nitelendirmiştir (Fish, 2005: 196).

Hükümet sistemini tanımlama kargaşası ise yasama ve yürütme organları arasındaki yetki ve güç paylaşımı noktasında ortaya çıkmış ve bu bağlamda Rusya, başkanlık makamının yasama organı karşısında oldukça yetkili olması, yasama organının herhangi bir bakanı sorgulayabilme yetkisi olsa da bunu nadiren gerçekleştirebilmesi, polis, askeriye ve devletin diğer güvenlik organlarının izlenmesinde yasamanın ciddi bir yeteneğe sahip olmaması gibi uygulamalar nedeniyle ''yarı başkanlık'' sisteminin ötesinde ''Süper-Başkanlık'' sistemi olarak nitelendirilmiştir. Bu hibrid hükümet sisteminin ortaya çıkışı konusunda Fish (2005: 201), 1993 tarihli anayasa değişikliğini ve Rusya'nın Boris Yeltsin öncülüğündeki demokratikleşme sürecini örnek vererek, bu tarih itibariyle Rusya'da başkanlık makamının icracı fonksiyonun isabet ettiği alanlarda bir genişleme olduğunu iddia etmiştir.

Benzer bir ''gri bölge'' sınıflandırmasının Türk hükümet sistemleri açısından da uygulanabilir olduğu görülmektedir. Bu durum hem Türkiye'nin İkinci Dalga Demokratikleşme süreci içindeki pratiklerinden hem de hükümet sistemlerinin özgün anatomisinden hareketle daha da anlaşılabilirdir. Birinci duruma örnek olarak 1923-46 arası dönemi kapsayan *''tek partili otoriterlik''* deneyimi, ikinci duruma örnek olarak da bu rejimin bünyesinde taşıdığı *''meclis hükümeti sistemi''* verilebilir. Tek parti rejiminin sınırlı bir çoğulculuğu benimsemesi, kitle mobilizasyonunu sağlaması, ideolojik bağlantılarla rejimin devam ettirilmesi gibi niteliklerinin bu kategoriye uygun düştüğü ifade edilebilir. Bununla beraber, çok partili siyasal döneme geçişten sonra, parlamenter hükümet sisteminin fiili olarak 2007 referandumunda sona erdirilmesi, 2007-2017 arası dönemde fiili olarak yarı-başkanlık sisteminin uygulanması ve nihayet 2018 yılı itibariyle *''Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine''* geçilmesi sonucu hükümet sistemleri kategorisinde Türkiye kendine has bir gelişim çizgisi ortaya koymuştur. Özellikle son hükümet sisteminin ne tam olarak başkanlık sistemine ne de diğer hükümet sistemlerine benzememesi, demokratikleşme evrelerini anlamlı kılan ''gri bölge'' kategorizasyonu açısından oldukça somut bir örnek olarak dikkate alınabilir. Bununla beraber, seçime dayalı demokrasilerin temel ilkeleri arasında sayılan çoğu siyasal gerekliliğin anayasal ve yasal süreçler ile sınırlandırılması, yasama

ve yürütme organı arasındaki yetki ve görev paylaşımının başkanlık sistemine has dinamikler ile tezat oluşu gibi birkaç somut pratik ‘‘sistemi anlamlandırma sorunsalının’’ nasıl grileştiğini görmek adına oldukça önemlidir.

Klasik başkanlık sistemlerine benzer şekilde yasama ve yürütme organlarının çifte meşruiyet *(dual legitimacy)* esasına göre gerçekleştirilmesi, yürütmenin doğrudan halk tarafından seçilen bir başkan ve onun bağımsız iradesiyle belirlediği kabine vasıtasıyla sürdürülmesi, kabinedeki bakanların görevleri nedeniyle başkana karşı sorumlu olmaları her ne kadar bu hükümet sistemini başkanlık sistemine yakınlaştırsa da, yürütme ve yasamanın birbirini karşılıklı fesih hakkının bulunması, başkanın partisi ile olan ilişkisinin sıkı ve partizan bir şekilde sürdürülmesi, cumhurbaşkanı yardımcılığı makamının cumhurbaşkanı tarafından belirlenmesi, kabineye mensup bakanların cumhurbaşkanınca -yasamanın onayına bağlı olmaksızın- atanması/azledilmesi gibi temel anayasal ilkeler bu hükümet sistemini başkanlık sisteminden farklılaştırmaktadır. Bu durum, nitelikleri kendine has bir ‘‘Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’ni’’ ihdas ederken, bir diğer taraftan ‘‘gri bölge’’ kategorizasyonu ile olan ilişkisine dair de ipuçları vermektedir.

Sonuç ve Öneriler

Üçüncü Dalga Demokratikleşme evresinde Latin Amerika ve Doğu Avrupa ülkelerinde demokrasiye geçiş denemelerinin teorik ve ampirik olarak sorunsallaştırması, demokrasi tartışmalarında hakim söylemin eleştirilmesini beraberinde getirmiştir. Klasik, minimalist veya prosedürel demokrasi tanımlarının, son dönem demokratikleşme pratiklerinde birbirinden farklı sonuçları meydana getiren uygulamalara entegresinin zorlaşmasıyla ortaya çıkan araştırmalar, demokrasiyi dışarıda bırakmayan ama türevleştiren bir akademik kategorizasyonu gündeme getirmiştir. Bu kategorizasyonun önemli alt-başlıklarından birisi de hükümet sistemlerini veya kurumları kapsamaktadır. Demokrasiyi kurumsallaştıran ve güçlendiren temel etmenlerin sadece ekonomik parametreler olmadığını, bu etmenler arasında kurumların ve kurumlar arası ilişkilerin de belirleyici olduğunu ileri süren *‘Yeni Kurumsalcılık’* ekolünün etkisiyle, demokrasiye geçiş denemelerinde kurumların, demokratik konsolidasyona ve siyasal istikrar parametresine olan etkisi sorunsallaştırılmıştır. Bu araştırmalar sonucunda, genel kanının aksine, siyasal istikrar parametresinin taşıyıcılığı konusunda başkanlık sisteminin cevapsız kaldığı, parlamenter sistemin ise sistemsel cevap verebilirliği sağlayıcı unsurları bünyesinde taşıması nedeniyle daha istikrarlı bir siyasetin imkânını verdiği sonucuna ulaşılmıştır. Bunların yanı sıra, demokrasinin kurumsallaştırılma çabaları içerisinde kurumsal tasarımı ele alan ülke pratiklerinin gerek kendine has teknik özellikleri

uygulamaya geçirerek gerekse de biçimsel demokratik değerleri hakim iktidar pratikleri içerisinde erozyona uğratarak ‘‘karma hükümet tipolojileri’’ ihdas ettikleri sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum son dönem demokratikleşme deneyimlerini ‘‘otoriterlik ve demokratiklik’’ arasında analiz ederek ‘‘gri bölge’’ kategorisine ulaşan araştırmacılar için benzer bir tipolojiyi hükümet sistemleri alanına da uyarlamak için bir ipucu olarak tanımlanabilir.

Kaynakça

Avolio B J ve Bass B M (2002). *Developing Potential Across A Full Range Of Leadership: Cases on Transactional and Transformational Leadership*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.

Bunce V (2000). Comparative Democratization: Big and Bounded Generalizations: *Comparative Political Studies*, 33(6–7), 703–734.

Chou H vd. (2013). Transformational Leadership and Team Performance: The Mediating Roles of Cognitive Trust and Collective Efficacy. *SAGE Open*, 3(3), 1-10.

Collier D ve Levitsky S (1997). Democracy with Adjectives: Conceptual Innovation in Comparative Research. *World Politics*, 430-451.

Dahl R (1982). *Dilemmas of Pluralist Democracy*. New Haven: Yale University Press.

Diamond L (2002). Elections Without Democracy: Thinking About Hybrid Regimes. *Journal of Democracy,* 13(2), 21-35.

Domingo P (1995). Juan J. Linz and Arturo Valenzuela (eds.), The Failure of Presidential Democracy (Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 1994), *Journal of Latin American Studies*, 27(3), 740-741. doi:10.1017/S0022216X00011901

Fish S (2005). Democracy Derailed in Russia: The Failure of Open Politics. İçinde: S Fish (der), *The Institutional Problem: Super Presidentialism*, New York: Cambridge University Press, 193-245.

Geddes B (1999). What Do We Know About Democratization After Twenty Years. *Annual Review of Political Science*, 2, 115-144.

Humagain S vd. (2020). The Perils of Parliamentarism: Chasing the Flows of the Third Wave Democratization in Asia, *Journal of APF Command and Staff College*. 120-136.

Huntington S (1991). Democracy's Third Wave Can Yugoslavia Survive? Soviet Reaction, Russian Reform Overcoming Underdevelopment. *Journal of Democracy*, 2(2), 12–34.

Huntington S (1991). *The Third Wave Democratization in the Late Twentieth Century.* Norman: University of Oklahoma Press.

Levitsky S ve Way L A (2012). Linkage, Leverage and Democratization in Eastern Europe. İçinde: S Levitsky ve L A Way (der), *Competitive Authoritarianism*, London: Cambridge University Press, 87-90.

Lijphart A (1999). *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in 36 Countries*. Yale: Yale University Press.

Linz J J (1990). The Perils of Presidentialism. *Journal of Democracy*, 1 (1), 51-69.

Mainwaring S (1993). Presidentialism, Multipartism, and Democracy: The Difficult Combination. *Comparative Political Studies,* 26(2), 198–228.

March J ve Olsen J (1984). The New Institutionalism: Organizational Factors in Political Life. *The American Political Science Review,* 78(3), 734-749.

O'Donnell G (1993). On the State, Democratization and Some Conceptual Problems. A Latin American View with Glances at Some Post-Communist Countries*. Elsevier*, 21(8), 1355-1369.

O'Donnell G (1994). Delegative Democracy. Johns Hopkins University Press, 5(1), 55-69.

Özbudun E (2000). *Contemporary Turkish Politics: Challanges to Democratic Consolidation*. Boulder: Lynne Rienner Publishers.

Özbudun E (2016). *Otoriter Rejimler, Seçimsel Demokrasiler ve Türkiye*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Schmitter P C ve Karl T L (1991). What Democracy Is... and Is Not. *John Hopkins University Press*, 2(3), 75-88.

Stepan A ve Skach C (1993). Constitutional Frameworks and Democratic Consolidation: Parliamentarianism versus Presidentialism. *World Politics*, 46(1), 1-22.